

Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

Inese Baikovska

*Biznesa augstskola "Turība", studiju programma
"Juridiskā zinātne", Latvija*

baikovska@inbox.lv

Kopsavilkums

Pētījumā apskatīta tiesiskā regulējuma problemātika, kas saistīta ar kriminālprocesā iesaistīto personu kā pieteikuma subjektu tiesībām uz kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ lietās, kurās spēkā stājies tiesas nolēmums vai prokurora priekšraksts par sodu.

Pētījumā analizēts Latvijas kriminālprocesuālais regulējums salīdzinājumā ar citos procesuālajos likumos noteiktajiem regulējumiem, kā arī salīdzināts Latvijas kriminālprocesuālais regulējums ar ārvalstīs noteikto kriminālprocesuālo regulējumu.

Priekšlikumi tiesiskā regulējuma pilnveidošanai ir saistīti ar pieteikuma subjektu loka precizēšanu un konkrēta definējuma noteikšanu.

Atslēgvārdi: kriminālprocess, jaunatklāti apstākļi, kriminālprocesā iesaistītās personas.

Ievads

Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmais teikums [18] garantē ikvienas personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Tādas pašas tiesības tiek garantētas arī ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantu [12]. Likumā "Par tiesu varu" 16. pantā [20] tiek prezumēts, ka tiesas spriedums, kas stājies likumīgā spēkā, ir izpildāms un tam ir likuma spēks. Tas nozīmē, ka šāds spriedums nav pārsūdzams un tādējādi tiek nodrošināta tiesiskā stabilitāte. Tomēr Kriminālprocesa likumā ir paredzēts izņēmums – iespēja atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ, kas nodrošina personu tiesības uz taisnīgas tiesas aizsardzību.

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ nav absolūta, un to iespējams veikt vien pie ļoti ierobežotiem un Kriminālprocesa likumā noteikti definētiem apstākļiem, pamatojoties uz noteiktu personu pieteikuma pamata. Turklāt ne visām kriminālprocesā iesaistītajām personām ir piešķirtas tiesības vērsties ar pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu, tāpēc īpaši būtu jāpievēršas problemātikai, kas saistīta ar subjektiem, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ.

Raksta mērķis ir noskaidrot, vai personām pilnvērtīgi tiek garantētas tiesības iesniegt pieteikumu kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ un kāds ir šāda pieteikuma subjektu loks, kā arī salīdzināt Latvijas un ārvalstu tiesisko regulējumu.

Raksta uzdevumi ir izpētīt tiesu praksi un salīdzināt Latvijas kriminālprocesuālo regulējumu ar ārvalstu tiesisko regulējumu. Pētījuma rezultātā doti ierosinājumi tiesiskā regulējuma pilnveidošanai.

Rakstā ir analizēti normatīvie akti, tiesu nolēmumi, atziņas un viedokļi.

Raksta izstrādē tika izmantotas analīzes un sintēzes metodes – pētot dažādu valstu tiesiskā regulējuma kopsakarības un atšķirības, salīdzināmā metode – pētot konkrētas tiesību normas salīdzinājumā ar citām normām līdzīgos tiesiskos regulējumos, kā arī vēsturiskā metode – pētot konkrētā tiesiskā regulējuma vēsturisko attīstību. Izmantotas arī tiesību normu interpretācijas metodes: gramatiskā, sistēmiskā, vēsturiskā un teleoloģiskā – pētot konkrētas tiesību normas juridisko regulējumu, noskaidrojot normas jēgu un mērķi.

Personu tiesību garantijas iesniegt pieteikumu kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ

Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 15. pantā [15] ir definēts kriminālprocesa pamatprincips, kas garantē personu tiesības uz lietas izskatīšanu taisnīgā, objektīvā un neatkarīgā tiesā. Arī Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ir noteiktas ikvienas personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Kā atzinusi Satversmes tiesa, jēdziens “taisnīga tiesa” ietver divus aspektus – “taisnīga tiesa” kā neatkarīga tiesu varas institūcija, kas izskata lietu, un “taisnīga tiesa” kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process, kurā šī lieta tiek izskatīta [24]. Neatkarīga un taisnīga tiesa nav iespējama bez veiksmīgas tiesvedības, kas ne tikai nodrošina spēju spriest tiesu, bet arī labot nelikumīgus vai nepamatotus nolēmumus, pat ja tie stājušies spēkā [4, 18].

Kā atzinusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, atkāpe no tiesiskās stabilitātes principa var tikt attaisnota tikai pie būtiskiem un nepārvaramiem apstākļiem, un tiesas nolēmuma pārskatīšana iespējama tikai, lai novērstu un izlabotu būtiskus, tiesvedības procesā pieļautus pārkāpumus [8, 85].

Kriminālprocesa atjaunošanas jaunatklātu apstākļu dēļ teorētiskais pamats ir balstīts uz likumīgā spēkā esoša nolēmuma patiesuma prezumpcijas, ko var apstrīdēt

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

tikai likumā noteiktā kārtībā [4, 25]. Tomēr tiesiskās stabilitātes princips nereti nonāk pretrunā ar prasību pēc taisnīguma, un tiesvedības atjaunošana lietā, kas pabeigta ar spēkā stājušos nolēmumu, ir tipiska šī strīda izpausme, tādēļ jāmeklē tiesiskās stabilitātes un taisnīguma savstarpējais līdzsvars [2, 410].

Satversmes tiesa arī atzinusi, ka Latvijas kriminālprocess ir uzlūkojams kā vienots veselums un prasības, ko taisnīgas tiesas jēdziens izvirza krimināllietas izskatīšanas procedūrai kopumā, attiecināms arī uz lietas izskatīšanu jaunatklātu apstākļu dēļ [23]. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ ir tiesību institūts, kas veidots kā tiesību uz taisnīgu tiesu papildu garantija likumā noteiktā gadījumā. Satversmes tiesa atzinusi, ka kriminālprocesa atjaunošanas jaunatklātu apstākļu dēļ funkcija ir atrisināt kolīziju starp taisnīguma un tiesiskās stabilitātes principiem, kas abi vienlaikus ir izsecināmi no tiesiskas valsts idejas [23, 24]. Tiesību institūta mērķis kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ ir nodrošināt līdzsvaru divu taisnīgas tiesas satura elementu – *res judicata* principa un taisnīga sprieduma – kolīzijas gadījumā [24].

Tādējādi ikvienai personai tiek garantētas tiesības pārsūdzēt tiesas nolēmumus, kā arī tiesības vērsties ar pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ, kurā ir spēkā stājies tiesas spriedums vai prokurora priekšraksts par sodu. Savukārt vienlīdzības princips, ko nosaka KPL 8. pants, garantē vienotu procesuālo kārtību visām kriminālprocesā iesaistītajām personām. Tātad no šiem kriminālprocesa pamatprincipiem secināms, ka iespējām atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļiem dēļ jābūt garantētām vienādām tiesībām, piemēram, gan notiesātajai vai attaisnotajai personai, gan arī cietušajam.

Kā atzīts juridiskajā literatūrā, dažkārt civilprocesos lietas atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ civilprocesuālais līdzeklis ne vienmēr tiek izmantots saskaņā ar tā jēgu un mērķi. Lietas dalībnieki, saņemot Augstākās tiesas atteikumu pieņemt viņu iesniegtās kasācijas sūdzības, lūgumu pārbaudīt materiālo tiesību normu piemērošanas pareizību vai iespējamo procesuālo tiesību normu pārkāpumu izsaka pieteikumā par lietas jaunu izskatīšanu jaunatklātu apstākļu dēļ. Tiek atzīts, ka pieteikums par lietas jaunu izskatīšanu jaunatklātu apstākļu dēļ nav uzskatāms par alternatīvu apelācijas vai kasācijas sūdzībai [3, 12]. Taču šāds atzinums nepārprotami attiecināms arī uz kriminālprocesuālo kārtību, jo arī kriminālprocesā lietas jauna izskatīšana jaunatklātu apstākļu dēļ nevar tikt uzskatīta par alternatīvu apelācijas vai kasācijas sūdzībai.

Jāuzsver, ka notiesātajai personai tiek garantētas tiesības ne tikai iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ, bet arī gadījumā, ja spriedums šā iemesla dēļ tiek atcelts, nepamatoti notiesātajai personai ir tiesības uz materiālu kompensāciju. Šādu garantiju paredz Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 14. pants [10], kurā noteikts: ja kāda persona notiesāta par kriminālnoziedzumu ar galīgu spriedumu un ja par viņu pieņemtais spriedums pēc tam tiek atcelts vai viņa tikusi apzēlota, pamatojoties uz jaunu vai jaunatklātu apstākli, kas neapstrīdami liecina par tiesas kļūdu, tad personai, kas saņēmusi sodu šādas notiesāšanas rezultātā, saskaņā

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

ar likumu pienākas kompensācija, ja netiek pierādīts, ka nezināmā fakta laicīga atklāšana notikusi pilnīgi vai daļēji viņas vainas dēļ.

Atjaunotot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ, valstij ir nepieciešams veikt pasākumus, lai atjaunotu personai to stāvokli, kāds tai bija līdz tās tiesību pārkāpumam (*restitutio in integrum*), un svarīgākais ir nevis iepriekšējā nolēmuma atcelšana, bet gan personas iepriekšējā stāvokļa atjaunošana [4, 25].

Tas nozīmē, ka, atceļot tiesas nolēmumu vai prokurora priekšrakstu par sodu un personas attaisnošanas gadījumā, šai personai ir garantētas tiesības ne tikai uz iepriekšējā stāvokļa atjaunošanu, bet arī tiesības saņemt morālu gandarījumu kompensācijas veidā.

Tomēr jāņem vērā, ka iesniegt pieteikumu kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ ir kriminālprocesā iesaistīto personu subjektīvās tiesības un tām ir dispozitīvs raksturs, jo katra persona pati var izvēlēties, vai iesniegt vai neiesniegt šādu pieteikumu. Ja nav šāda pieteikuma, faktiski nav pamata atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ (KPL 657. pants), izņemot gadījumu, ja informācija iegūta cita kriminālprocesa gaitā, kad prokuroram ir tiesības pēc savas iniciatīvas pieņemt lēmumu par procesa uzsākšanu jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai (KPL 657. panta piektā daļa – KPL redakcijā no 26.04.2017.).

Subjektu loka kriminālprocesuālais regulējums

KPL 62. nodaļā reglamentēta kārtība, uz kāda pamata un kādā veidā iespējams atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ, kurā ir stājies spēkā tiesas nolēmums vai prokurora priekšraksts par sodu. KPL 657. panta pirmajā daļā (likuma redakcija līdz 25.04.2017.) noteikts, ka tiesības atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ ir tikai prokuroram.

Savukārt šī panta otrajā daļā norādīti iemesli, pamatojoties uz kuriem prokuroram ir tiesības atjaunot kriminālprocesu:

- kriminālprocesā iesaistīto personu, to pārstāvju pieteikumi;
- informācija, kas iegūta cita kriminālprocesa gaitā, ja ir KPL 655. panta otrajā daļā noteiktais pamats (t. i., KPL definētie jaunatklātie apstākļi).

Tātad viens no iemesliem – pamatojoties uz kriminālprocesā iesaistīto personu pieteikumu, dod prokuroram tiesības atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ.

Taču šāds KPL noteiktais regulējums ir pārāk nekonkrēts, jo jēdziens “kriminālprocesā iesaistītās personas” ir plašs, un tas ir definēts KPL pirmajā sadaļā “Kriminālprocesā iesaistītās personas”.

No šajā KPL sadaļā noteiktā regulējuma var izdalīt šādas kriminālprocesā iesaistītās personas:

- amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu;
- personas, kuras īsteno aizstāvību;

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

- cietušais un viņa pārstāvis;
- citas kriminālprocesā iesaistītās personas (liecinieks, kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieks, advokāts, speciālists, procesa virzītāja palīgi).

Pirmšķietami no minētā regulējuma varētu secināt, ka šādu pieteikumu var iesniegt ikviena persona, kura kaut kādā veidā bijusi iesaistīta konkrētajā kriminālprocesā. Tomēr šķiet, ka likumdevējs pēc būtības nav vēlējis dot šādu paplašinātu personu tiesību loku, kuras varētu iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ. Lai noskaidrotu, kurām kriminālprocesā iesaistītajām personām ir un kurām tomēr nav tiesību iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ, jāskata KPL normas, kurās ir noteiktas katras šīs iepriekš minētās personas tiesības un tiesības uz nolēmumu pārsūdzēšanu. No KPL piektās nodaļas "Personas, kuras īsteno aizstāvību" un sestās nodaļas "Cietušais un viņa pārstāvība" secināms, ka apsūdzētajam, viņa aizstāvim un cietušajam, viņa pārstāvim ir garantētas tiesības uz tiesas nolēmumu pārsūdzēšanu gan apelācijas, gan kasācijas kārtībā. Pēc nolēmuma spēkā stāšanās notiesātajai vai attaisnotajai personai un cietušajam ir arī tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ. Savukārt citām kriminālprocesā iesaistītajām personām, piemēram, lieciniekam, speciālistam, šādas tiesības netiek piešķirtas.

KPL 657. panta otrās daļas redakcija ir spēkā līdz 25.04.2017. un nav grozīta kopš KPL pieņemšanas – 2005. gada. Raksta sagatavošanas laikā Saeima 30.03.2017. ir pieņēmusi "Grozījumus Kriminālprocesa likumā" [14], kuri stājas spēkā 26.04.2017., ar ko paredzēts grozīt KPL 657. pantu. Ar grozījumiem KPL 657. pantā paredzētas būtiskas izmaiņas. Panta pirmajā daļā noteikts, ka iemesls procesa uzsākšanai jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai ir kriminālprocesā iesaistītās personas, kuras tiesības vai likumiskās intereses tika aizskartas kriminālprocesā, vai tās pārstāvja pieteikums, kā arī informācija, kas iegūta cita kriminālprocesa gaitā, ja ir KPL 655. panta otrajā daļā noteiktais pamats (t. i., jaunatklāti apstākļi).

Jaunā KPL 657. panta redakcija jau nedaudz precīzē to personu loku, kurām ir tiesības iesniegt šādu pieteikumu, nosakot, ka pieteikumu var iesniegt persona, kuras tiesības vai likumiskās intereses tika aizskartas kriminālprocesā.

Indivīda tiesiskās intereses kriminālprocesā (domājams, arī likumiskās intereses) juridiskajā literatūrā tiek definētas kā ar likumu aizsargātas cilvēka apzinātas vajadzības, kas izriet no indivīda procesuālā statusa piemītošām tiesībām, kuru neievērošana var traucēt, būtiski aprūtināt vai pat padarīt par neiespējamu kriminālprocesa mērķu sasniegšanu, t. i., līdzsvara starp sabiedrības un indivīda privātajām interesēm atjaunošanu, pirms noziedzīga nodarījuma pastāvošā miera atjaunošanu [1, 268].

No KPL 657. panta pirmās daļas (redakcijas, kas spēkā no 26.04.2017.) definējuma izriet, ka personas, kuru tiesības vai likumiskās intereses tika aizskartas kriminālprocesā, ir:

- personas, kuras īsteno aizstāvību;
- cietušais, viņa pārstāvis;
- kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieks.

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

Tātad šīm personām vai viņu aizstāvjiem vai pārstāvjiem jābūt garantētām tiesībām iesniegt pieteikumu procesa uzsākšanai jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai.

Taču, šķiet, ne visas personas, kuras īsteno aizstāvību, varētu iesniegt pieteikumu procesa uzsākšanai jaunatklātu apstākļu dēļ. Jāņem vērā, ka atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ var tikai tad, ja ir spēkā stājies tiesas spriedums vai lēmums, vai arī prokurora priekšraksts par sodu. Tādējādi personu loks no tiesību institūta "personas, kuras īsteno aizstāvību" tiek sašaurināts, jo kriminālprocess noteiktajā stadijā ir beidzies ar galīgo nolēmumu. Tātad pēc galīgā nolēmuma "personas, kuras īsteno aizstāvību", ir: notiesātais vai attaisnotais KPL 656. panta ceturtajā daļā noteikts, ka notiesātās personas nāve nav šķērslis kriminālprocesa atjaunošanai lietā, lai rehabilitētu šo personu. Tomēr KPL nav norādīts, kādas personas var iesniegt šādu pieteikumu. Būtu loģiski secināt, ka mirušā notiesātā tuvinieki, likumiskie pārstāvji ir tiesīgi iesniegt šādu pieteikumu, līdzīgi kā tas ir definēts KPL 610. panta pirmajā daļā (pieteikuma iesniedzēji kriminālprocesa turpināšanai mirušā rehabilitācijai). Tomēr jāatzīst, ka no KPL 657. panta pirmās daļas (redakcija spēkā no 26.04.2017.) nevar izsecināt, ka mirušā notiesātā tuviniekiem šādas tiesības būtu garantētas, gluži pretēji, viņi šādu pieteikumu nevar iesniegt, jo KPL regulējums to neparedz. Iespējams, ka būtu nepieciešams KPL tieši noteikt, ka mirušā notiesātā tuviniekiem vai likumiskajiem pārstāvjiem ir tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ.

Kā īpašs tiesību subjekts jāatzīmē KPL 111.¹ pantā noteiktais "kriminālprocesā aizskartais mantas īpašnieks", kura tiesības kriminālprocesuālajā regulējumā šķiet pretrunīgas un vienlaikus arī nepilnīgas. No KPL 111.¹ pantā noteiktā regulējuma izriet, ka minētā persona, ja tai procesuālo darbību rezultātā ir ierobežotas vai atņemtas īpašnieka vai likumīgā valdītāja tiesības rīkoties ar mantu un ja tai nav KPL noteikto tiesību uz aizstāvību, tad šai personai pašai personiski vai tās pārstāvim ir tiesības:

- mutvārdos vai rakstveidā izteikt savu attieksmi pret pieņemtajiem lēmumiem attiecībā uz mantu;
- iesniegt pieteikumus vai sūdzības par amatpersonu rīcību vai lēmumiem attiecībā uz mantu;
- juridiskās palīdzības saņemšanai uzaicināt advokātu.

No šī regulējuma izriet, ka šai personai nav tiesību pārsūdzēt tiesas nolēmumus, kas nozīmē arī to, ka tai netiek piešķirtas tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ. Tas ir pretrunā ar kriminālprocesa pamatprincipiem un tiesību uz taisnīgu tiesu garantijām, jo personas tiesības uz mantu tiek (vai arī nākotnē var tikt) ierobežotas, bet persona nevar pilnvērtīgi realizēt savas subjektīvās tiesības kā mantas īpašnieks, jo nevar pārsūdzēt tiesas nolēmumus.

Arī juridiskajā literatūrā ir atzīts: lai gan kriminālprocesā aizskartais mantas īpašnieks kā procesa dalībnieks nav persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tomēr, ņemot vērā tā interešu esošu vai potenciālu aizskārums, ir pamatoti atzīt, ka arī šī persona bauda tiesības uz taisnīgu procesu, ciktāl tās uz viņu attiecināmas statusa īpatnību dēļ [5, 367].

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

Šī raksta sagatavošanas laikā Saeimā izskatīšanai ir likumprojekts “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” [13], kurā paredzēti apjomīgi grozījumi attiecībā uz tiesību subjektu “kriminālprocesā aizskarto mantas īpašnieku”. Grozījumos KPL 111.¹ pantā paredzēts noteikt, ka kriminālprocesā aizskartajam mantas īpašniekam, kura mantai uzlikts arests un tiek ierobežotas tiesības rīkoties ar mantu, būs tiesības pārsūdzēt tiesas nolēmumus, t. sk. iesniegt arī apelācijas un kasācijas sūdzību. Izejot no šī un nākotnē plānotā regulējuma, ja tas tiks pieņemts tādā vai līdzīgā redakcijā, dodot kriminālprocesā aizskartajam mantas īpašniekam tiesības arī uz tiesas nolēmumu pārsūdzēšanu, tad šai personai arī būs tiesības pēc tiesas nolēmuma spēkā stāšanās iesniegt pieteikumu kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ. Tādā veidā tiks nodrošinātas šī tiesību subjekta tiesības uz taisnīgu tiesu.

Juridiskajā literatūrā paustas dažādas atziņas par problemātiku, kas skar nekonkrētas kriminālprocesuālās normas. Tiek atzīts, ka tādās tiesību nozarēs kā procesuālās tiesības būtu jābūt ierobežotam noteiktam juridisku jēdzienu lietojumam un pašām kriminālprocesuālajām normām jābūt ļoti konkrētām, jo nevar paļauties uz tiesību normu piemērotāju izpratnes vienprātību par šiem jēdzieniem [6, 29]. Raksturojot KPL trūkumus, kā viens no galvenajiem cēloņiem tiek atzīts, ka KPL ir nevienveidīga pieeja vienveidīgu vai salīdzināmu situāciju risināšanā [7, 22].

Šiem viedokļiem var piekrist, uzskatot, ka kriminālprocesuālajam regulējumam, nosakot subjektu loku, kuriem tiesības iesniegt pieteikumu kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ, jābūt konkrēti noteiktam, lai nerastos liekas diskusijas, kas var novest pie tiesiskās nenoteiktības un tiesību normas atšķirīgas interpretācijas. No KPL 657. panta regulējuma, kas bija spēkā līdz 25.04.2017. un kāds noteikts ar grozījumiem KPL, kas stājas spēkā 26.04.2017., tiesību normas piemērotājam nākas un arī nāksies lietot tiesību normu tulkošanas metodes, lai katrā konkrētajā gadījumā noskaidrotu, vai pieteikuma iesniedzējs atbilst vai neatbilst subjektam, kuram ir tiesības iesniegt konkrētu pieteikumu.

Jāatzīst, ka Kriminālprocesa likuma normas, kas reglamentē dažādas procesuālās stadijas, t. sk. nolēmumu pārsūdzības, kopumā nav ar vienotu, konkretizētu nostāju. Salīdzinot kriminālprocesuālo regulējumu subjektu loku, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu jaunatklātu apstākļiem dēļ (KPL 657. pants) un kuriem ir tiesības iesniegt kasācijas sūdzību (KPL 571. pants), redzams, ka likumā konkrēti definēts, ka kasācijas sūdzību var iesniegt apsūdzētais, viņa aizstāvis, cietušais, viņa pārstāvis un likumiskais pārstāvis. Savukārt pieteikuma subjektu loks, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu jaunatklātu apstākļu dēļ, ir definēts nekonkrēti. Jāpiebilst, ka arī KPL 63. nodaļas 663. pantā noteikts, ka par spēkā esošo nolēmumu izskatīšanu sakarā ar materiālo vai procesuālo likuma normu būtisku pārkāpumu, pieteikumu var iesniegt advokāts – notiesātās un attaisnotās personas uzdevumā vai tādas personas uzdevumā, pret kuru ar tiesas lēmumu kriminālprocess izbeigts. Arī šajā procesuālajā regulējumā ir dots tiešs subjektu uzskaitījums, kas nerada šaubas un diskusijas par to, kurām personām ir vai nav tiesības iesniegt konkrētu pieteikumu.

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

Aplūkojot kriminālprocesuālo regulējumu vēsturiskā kontekstā, kāds tas bijis pirms Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanās, t. i., kāds bija noteikts ar Kriminālprocesa kodeksā [17] (turpmāk – KPK) noteikto regulējumu, vērojamas zināmas kopsakarības. KPK 390. pantā noteikts, ka tiesvedības ierosināšanai krimināllietā jaunatklātu apstākļu dēļ iemesls var būt fizisko un juridisko personu, kā arī to pārstāvju pieteikumi, sabiedrības saziņas līdzekļos sniegtā informācija, kā arī informācija, kas iegūta citas krimināllietas izmeklēšanas vai izskatīšanas procesā. Arī agrāk pastāvošais regulējums subjektu lokam, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu jaunatklātu apstākļu dēļ, ir bijis vispārīgs un nekonkretizēts. Tātad gan vēsturiski, gan ar kriminālprocesuālo regulējumu, kas spēkā līdz 25.04.2017., kā arī redakciju, kura spēkā ar 26.04.2017., subjektu loks nav konkrēti un precīzi noteikts.

Salīdzinājumā ar kriminālprocesuālo regulējumu Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa [16] (turpmāk – LAPK), 289.²⁴ pantā noteiktā kārtība administratīvā pārkāpuma lietas atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ ir atšķirīga, un pieteikumu par lietas ierosināšanu atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ var iesniegt tikai administratīvi sodītā persona. Tātad šis regulējums dod precīzu norādi, kurām personām ir tiesības iesniegt konkrētu pieteikumu. Tomēr jāatzīst, ka minētais regulējums nav pilnīgs un netiek nodrošinātas cietušās personas tiesības iesniegt šādu pieteikumu. Tādējādi tiek pārkāpti vispārīgie tiesību principi – vienlīdzības princips un tiesību uz taisnīgu tiesu princips.

Aplūkojot Saeimā izskatāmā likumprojekta – Administratīvo pārkāpumu procesa likuma [9] 253. panta pirmajā daļā noteikto regulējumu, likumdevējs jau paredzējis novērst trūkumus, kādi ir LAPK, risinot jautājumu par jaunatklātiem apstākļiem, un tiek plānots dot vienādas garantijas gan cietušajam, gan administratīvi sodītajai personai.

Lai veicinātu tiesisko noteiktību, Kriminālprocesa likumā tomēr būtu nepieciešams precīzs to personu uzskaitījums, kurām būtu tiesības iesniegt pieteikumu kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ, respektīvi, KPL Kriminālprocesa likuma 657. panta pirmajā daļā vajadzētu noteikt konkrētu kriminālprocesā iesaistīto personu loku, kurām ir tiesības iesniegt pieteikumu par procesa uzsākšanu jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai, un šīs personas varētu būt: notiesātā vai attaisnotā persona, kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieks, cietušais, viņu pārstāvis vai likumiskais pārstāvis. Ja notiesātā persona mirusi, pieteikumu var iesniegt tās likumiskie pārstāvji vai tuvinieki.

Ārvalstu kriminālprocesuālais regulējums pieteikuma subjektu loka noteikšanai

Aplūkojot Baltijas valstīs, Vācijā un Krievijā noteikto kriminālprocesuālo regulējumu subjektu lokam, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu jaunatklātu apstākļu dēļ, jāatzīmē, ka personu loks, kurām ir tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ, dažādu valstu kriminālprocesuālajā regulējumā atšķiras atkarībā no tā, kāda ir pati procesuālā kārtība šajās valstīs.

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

Lietuvas Kriminālprocesa kodeksa 446. pantā [19] noteikts, ka pieteikumu atjaunot kriminālprocesu jaunatklātu apstākļu dēļ izskata prokurors, un šādu pieteikumu prokuroram var iesniegt notiesātais, attaisnotais, to juridiskie pārstāvji, cietušais, civilprasītājs, civilatbildētājs un viņu pārstāvji. Regulējumā tiek precīzi nosaukts to personu loks, kurām ir tiesības iesniegt šāda veida pieteikumus. Šāds precīzs definējums ir pozitīvi vērtējams, jo gan personai, kura vēlas iesniegt pieteikumu, likums skaidri noteicis, vai šī persona atbilst / neatbilst pieteikuma subjekta statusam, gan arī prokuroram, pieņemot pieteikumu un noskaidrojot, vai šī persona ir subjekts, kuram ir tiesības iesniegt šādu pieteikumu, un nevar rasties šaubas par atbilstību noteiktajam regulējumam. Salīdzinājumā ar Latvijā noteikto kriminālprocesuālo regulējumu, secināms, ka Latvijas kriminālprocesuālā regulējuma ietvaros prokuroram nāktos rūpīgāk izvērtēt pieteicēja kā pieteikuma subjekta atbilstību KPL noteiktajam regulējumam, jo šis regulējums ir diezgan vispārīgs un nekonkrēts.

Savukārt Igaunijā saskaņā ar Igaunijas Kriminālprocesa kodeksa 367. pantā [11] noteikto pieteikumus jaunatklātu apstākļu dēļ izskata Augstākās tiesas Krimināllietu palāta, un pieteikumu var iesniegt prokurors, advokāts kā aizstāvis, advokāts kā citu procesā iesaistīto personu pārstāvis, kā arī personas, kuru manta tika konfiscēta ar spriedumu, bet kuras tieši netika iesaistītas kriminālprocesā, bet arī tikai ar advokāta starpniecību. Arī šajā regulējumā tiek precīzi nosauktas tās personas, kurām ir tiesības iesniegt šādus pieteikumus, turklāt pieteikuma iesniegšana tiek deleģēta ar advokāta starpniecību, iespējams, tādējādi nodrošinot pieteikumu kvalitāti un nepieļaujot nepamatotu vai neatbilstošu pieteikumu iesniegšanu. Ne pieteikuma iesniedzējiem, ne amatpersonām, kurām nāksies izskatīt šos pieteikumus, nevar rasties šaubas par pieteikuma subjektu atbilstību vai neatbilstību kriminālprocesuālajam regulējumam.

Arī Vācijas Kriminālprocesa kodeksa 366.2. un 406c. pantā [21] noteiktajā regulējumā par subjektiem, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu jaunatklātu apstākļu dēļ, tiek precīzi noteiktas personas – notiesātais un cietušais –, kuriem ir tiesības iesniegt šādu pieteikumu. Turklāt, ja notiesātais miris, tad šādu pieteikumu par labu notiesātajam (lai, iespējams, viņu attaisnotu) var iesniegt arī laulātais, dzīvesbiedrs (civilais partneris), radnieki taisnā līnijā un brāļi, māsas. Šāds pieteikums iesniedzams tiesai, turklāt pieteikumu iesniedz aizstāvis vai advokāts rakstveidā, vai arī to var pieteikt mutiski tieši tiesā, kas tiek reģistrēts speciālā tiesas reģistrā. Atšķirībā no Latvijas kriminālprocesuālā definējuma, kurš ir nenoteikts, Vācijas kriminālprocesuālais regulējums ir tiešs un konkrēts, turklāt ir skaidri noteikts to personu loks, kurām ir tiesības iesniegt šādu pieteikumu.

Savukārt atšķirībā no aplūkotajiem Eiropas valstu kriminālprocesuālajiem regulējumiem, kuros ir vērojamas zināmas līdzības, Krievijas Kriminālprocesa kodeksā ir noteikts citāds, daudz paplašinātāks regulējums. Krievijas Kriminālprocesa kodeksa 415.1. un 415.2. pantā [22] noteikts, ka kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ ir piekritīga prokuroram un iemesls atjaunošanai var būt personu, amatpersonu ziņojumi, kā arī ziņas, kas iegūtas citā krimināllietā pirmstiesas izmeklēšanas vai tiesvedības laikā. Tādējādi jebkura persona, ja tai kļuvuši zināmi kādi jauni apstākļi saistībā ar konkrētu krimināllietu, var vērsties pie attiecīgā prokurora, kuram jāizvērtē šīs ziņas un jāpieņem attiecīgs nolēmums.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ pieteikuma subjektu loks Kriminālprocesa likumā nav precīzi definēts, kas var radīt tiesisko nenoteiktību un atšķirīgu tiesību normu interpretāciju.
2. Kriminālprocesa likuma normas, kas reglamentē dažādas procesuālās stadijas par nolēmumu pārsūdzību, t. sk. arī spēkā esošu nolēmumu jaunu izskatīšanu, nosakot subjektu loku, kopumā nav ar vienotu, konkretizētu nostāju, kas uzskatāms par būtisku trūkumu Kriminālprocesa likumā.
3. Vērojamas atšķirības starp Latvijas un ārvalstu tiesisko regulējumu pieteikuma subjektu loka definējumā kriminālprocesa atjaunošanai jaunatklātu apstākļu dēļ. Atšķirībā no Latvijā noteiktā kriminālprocesuālā regulējuma, kurā subjektu loks nav precīzi nosaukts, Igaunijā, Lietuvā un arī Vācijā pieteikuma subjekti ir precīzi noteikti normatīvajā regulējumā.
4. Jārosina diskusija par to, vai KPL 657. pantā nepieciešams precīzi un tieši definēt tos subjektus, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu par procesa uzsākšanu jaunatklātu apstākļu dēļ.
5. Kriminālprocesa likums nosaka, ka notiesātās personas nāve nav šķērslis kriminālprocesa atjaunošanai lietā, lai rehabilitētu šo personu, bet likumā nav noteiktas personas, kurām ir tiesības iesniegt pieteikumu jaunatklātu apstākļu dēļ. Būtu nepieciešams papildināt Kriminālprocesa likumu, nosakot, ka mirušā notiesātā tuviniekiem vai likumiskiem pārstāvjiem ir tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa atjaunošanu jaunatklātu apstākļu dēļ.
6. Būtu jāgroza Kriminālprocesa likuma 657. panta pirmā daļa (redakcija, kas spēkā no 26.04.2017.), nosakot konkrētu kriminālprocesā iesaistīto personu loku, kuriem ir tiesības iesniegt pieteikumu par procesa uzsākšanu jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai, izsakot to šādā redakcijā:

“Iemesls procesa uzsākšanai jaunatklātu apstākļu izmeklēšanai ir pieteikums, kuru var iesniegt: notiesātā vai attaisnotā persona, kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieks, cietušais, viņu pārstāvis vai likumiskais pārstāvis. Ja notiesātā persona mirusi, pieteikumu var iesniegt tās likumiskie pārstāvji vai tuvinieki. Iemesls procesa uzsākšanai var būt arī informācija, kas iegūta cita kriminālprocesa gaitā, ja ir šā likuma 655. panta otrajā daļā noteiktais pamats. Pieteikums iesniedzams prokuratūrai pēc sākotnējā kriminālprocesa izskatīšanas vietas.”

The Claim Subjects in Proceedings in Connection with the Newly Disclosed Circumstances: Legal Regulation Problematics

Abstract

In the article, the author focuses on the legal regulatory problems connected with the person involved in the criminal proceedings – as the applicants subject rights for the renewal of criminal proceedings in connection with the newly disclosed circumstances in the cases in which the judgement of the court or injunction of a prosecutor regarding punishment have come into force.

The regulation of criminal procedures in Latvia in comparison to the regulations in other procedure laws has been analysed, and compared to the regulation of criminal procedures of Latvia with the criminal procedure regulations in other countries.

The author offers suggestions for improvement of the legal regulations in connection with the clarification of the application range of subjects and introducing a precise definition.

Keywords: criminal procedure, newly disclosed circumstances, persons involved in criminal proceedings.

Avoti un literatūra

Literatūra

1. Bulgakova, I. Individuālais tiesiskās intereses kriminālprocesā. No: *Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. Ā. Meikališa zinātn. red. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 259.–270. lpp.
2. Gruzīņš, P. Spēkā esošu nolēmumu jaunas izskatīšanas kriminālprocesuālā regulējuma attīstība pēc 1990. gada 4. maija. No: *Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. Ā. Meikališa zinātn. red. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 259.–270. lpp.
3. Gulbis, R. Lietas jauna izskatīšana sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem nav alternatīva apelācijai vai kasācijai. *Jurista Vārds*. 47 (899), 01.12.2015.
4. Kaija, S. Prokurora loma kriminālprocesa atjaunošanā jaunatklātu apstākļu dēļ. *Socrates*. 2 (5), 2016, 17.–26. lpp. Iegūts no: <http://www.rsu.lv/fakultates/juridiska-fakultate/socrates> [sk. 24.02.2017.].
5. Meikališa, Ā. Kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā problemātika. No: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 360.–377. lpp.
6. Rusanovs, E. Latvijas kriminālprocesa doktrīnas avotu meklējumos. *Jurista Vārds*. 01 (853), 2015, 28.–35. lpp.
7. Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocess teorijā un praksē – ieguvumi un zaudējumi. No: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 21.–28. lpp.

Inese Baikovska. Kriminālprocesa atjaunošana jaunatklātu apstākļu dēļ: pieteikuma subjekti un tiesiskā regulējuma problemātika

8. Shcherba, S. P., Chashchina, I. P., Preiuditicia v ugovnom protsesse Rossii i zarubezhnykh stran. Moskva: Iurlitinform. 2013, 184. (Щерба, С. П., Чащина, И. В. Преюдиция в уголовном процессе России и зарубежных стран. Москва: Юрлитинформ. 2013, с. 184.

Normatīvie akti

9. Administratīvo pārkāpumu procesa likums; Likumprojekts Nr. 16/Lp12 redakcija uz 2. lasījumu. Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/3440BD52D3E51A41C225803E0020E94A?OpenDocument> [sk. 14.03.2017.].
10. ANO Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām 16.12.1966. *Latvijas Vēstnesis*. 61 (2826), 23.04.2003.
11. Code of Criminal Procedure. Estonian Law 12.02.2003. RT I 2003, 27, 166. Iegūts no: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/531052016002/consolide> [sk. 15.02.2017.].
12. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. 04.11.1950. Latvijas Republikā spēkā ar 27.06.1997. *Latvijas Vēstnesis*. 143/144 (858/859), 13.06.1997.
13. Grozījumi Kriminālprocesa likumā. Likumprojekts Nr. 630/Lp12, redakcija uz otro lasījumu. Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/0A74FBD43BC5C2ABC22580DE004BA227?OpenDocument> [sk. 23.03.2017.].
14. Grozījumi Kriminālprocesa likumā. 30.03.2017. likums. *Latvijas Vēstnesis*. 75 (5902), 12.04.2017. Stājas spēkā 26.04.2017.
15. Kriminālprocesa likums. 21.04.2005. likums. Stājas spēkā 01.10.2005. *Latvijas Vēstnesis*. 74 (3232), 11.05.2005.
16. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. 07.12.1984. likums. Stājas spēkā 01.07.1985. *Ziņotājs*. 51, 20.12.1984.
17. Latvijas Kriminālprocesa kodekss. 06.01.1961. likums. Zaudējis spēku 01.10.2005.
18. Latvijas Republikas Satversme. 15.02.1922. Stājas spēkā 01.07.1993. *Latvijas Vēstnesis*. 43.
19. Lietuvos Respublikos baudziamojō proceso kodeksas 14.03.2002. *Valstybės žinios*. 37–1341, 09.04.2002. Iegūts no: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777/djXqOKZdcl> [sk. 15.02.2017.].
20. Par tiesu varu. 15.12.1992. likums. Stājas spēkā 01.01.1993. *Ziņotājs*. 1/2, 14.01.1993.
21. The German Code of Criminal Procedure 07.04.1987. *Federal Law Gazette*, *Bundesgesetzblatt*, Part I, 1074, 1319. Iegūts no: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.htm l#p0025 [sk. 15.02.2017.].
22. Uголовно-процессуальный кодекс Россииской Федератции 22.11.2001. (Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации 22.11.2001.). Iegūts no: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102073942> [sk. 17.01.2017.].

Tiesu prakse

23. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 5. marta spriedums lietā Nr. 2001-10-01. *Latvijas Vēstnesis*. 36 (2611), 06.03.2002.
24. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2016. gada 24. aprīļa spriedums lietā Nr. 2015-19-01. *Latvijas Vēstnesis*. 85 (5657), 03.05.2016.